

Iš archyvų

Dalia KUIZINIENĖ

Praeities refleksija Jurgio Jankaus dienoraščiuose

Rašytojo Jurgio Jankaus (1906–2002) kūryba gana gerai žinoma Lietuvoje. Per pastaruosius penkiolika metų Lietuvoje buvo perleistos geriausios išėivijoje rašytos jo knygos, šio autoriaus kūryba sulaukė pakankamo literatūros tyrinėtojų dėmesio. Taip pat Lietuvoje pirmą kartą išleistos knygos, kurias rašytojas parašė per paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį išėivijoje.

1925–1929 m. J. Jankus mokėsi Kėdainių ir Šiaulių mokytojų seminarijose, studijavo germanistiką ir pedagogiką Vytauto Didžiojo universitete. Daugiau kaip dešimt metų mokytojavo Lietuvos provincijos mokyklose Radviliškio ir Jurbarko apylinkėse. 1941–1944 m. dirbo Kauno savivaldybėje referentu kultūros reikalams, buvo atsakingas už teatrų ir bibliotekų reikalus, o 1943–1944 m. – Jaunojo dramos (Jaunimo) teatro dramaturgas. Šiuo laikotarpiu parašė dramą „Audronė“, kurią buvo numatyta pastatyti Jaunajame dramos teatre. Kaip ir dauguma lietuvių rašytojų, J. Jankus 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. Gyvendamas Vokietijos DP stovyklose mokytojavo lietuviškoje gimnazijoje, aktyviai bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje. 1950 m. drauge su šeima

išvyko į JAV, gyveno Ročesteryje, vėliau Detroite, Vašingtone.

Nuo 1979 m. pradėjo rašyti dienoraštį. Rašytojo marti Danutė Jankienė, tvarkanti rašytojo kūrybinį literatūrinį palikimą ir besirūpinanti jo knygų leidyba, perdavė tris jo rašytų dienoraščių sąsiuvinius, kuriuos pats rašytojas pavadino „Ne dienoraštis. Pasikalbėjimas su savimi“. Dienoraštis rašytas nuo 1979 m. iki pat mirties, dažnai su ilgalaikėmis pertraukomis. Tad fragmentiškas. Dienoraščio autorius nekėlė tikslo registruoti visų kasdienio gyvenimo įvykių. Šis J. Jankaus dienoraštis neatitinka ir tradicinės dienoraščio sampratos. Dalis dienoraščio tekstų fiksuoja rašytojo kasdienybę: gyvenimo įvykius, keliones, susitikimus su žmonėmis. Tačiau didesnė dienoraščio tekstų dalis skirta atsiminimams. Pats rašytojas dienoraštyje aiškina ir komentuoja, kodėl jam taip svarbu nuolat grįžti į praeitį, reflektuoti praeities įvykius, juos fiksuoti ir vertinti praėjus daugiau nei keturiasdešimt metų. Apie tai, kuo svarbus dienoraščio rašymas, kas skatino fiksuoti savo atsiminimus, rašytojas savo dienoraštyje komentuoja:

„Dabar rašyti prasmingus atsiminimus, reikėjo visą gyvenimą rašyti dienoraštį, o

aš jo nerašiau. Dienoraštis būtų ir planas, ir „atmintis“ bei „sąžinė“, kurie primintų ne tik įvykius, bet ir galvojimo raidą. Kas dabar tą beatsimins. Kad visiškai nelikčiau skolingas, tuose prabėgomis ir priebėgomis rašomuose užrašėliuose pradėjau ir bandysiu įdėti vieną kitą reikšmingesnį prisiminimą taip, kaip kuris iššoka iš atminties“ (1989–04–19 įrašas).

Praeities atsiminimų fragmentai J. Jankaus dienoraščiuose pasakojami itin detaliai. Autorius pasižymi nuoseklaus pasakotojo talentu. Dabarties gyvenimo įvykis tarsi impulsas nuolat prikelia, pažadina praeities prisiminimą. Todėl dienoraštyje nepaisoma laikotarpio chronologijos: rašytojas leidžia si tiek į okupacijos bei karo metų, tiek ir į ankstyvosios vaikystės ar paauglystės prisiminimus. Tačiau atmintyje prikeltas įvykis pasakojamas su visomis detalėmis kaip nuoseklus, išbaigtas kūrinys.

Čia pateikiami J. Jankaus dienoraščių fragmentai, rašyti 1979–1989 m., fiksuoja pirmosios bolševikinės okupacijos laikotarpio, taip pat karo metų išgyvenimus ir įvykius. Autorius vaizdingai, su intriga pasakoja susidūrimą su Sovietų Sąjungos valdžios pareigūnais tuo metu, kai jis dar dirbo provincijoje, buvo Raudonės pradžios mokyklos vedėjas ir mokytojas. Pasakojime nevengiama dialogų, pasakojamasis įvykis dažnai turi ironijos ir humoro atspalvį. Vaizdingai kuriamas to meto lietuviškosios provincijos gyvenimo kontekstas ir gana komplikotas provincijos mokytojo, apskritai žmogaus, santykis su okupacine sovietine valdžia ir jos ideologijos atstovais.

Kiti tais pačiais metais rašyti dienoraščio puslapiai fiksuoja rašytojo karo metų patirtis Kaune, nuolatinį balansavimą tarp dviejų ugnių, baimę, lietuviškų kultūros įstaigų padėtų vokiečių okupuotame Kaune. Tiek fiksuojant sovietinės, tiek vokiečių okupacijos metu patirtus išgyvenimus yra svarbus J. Jankaus nuolat svarstomas žmogaus ir brutalių jėgų, prievartos, totalitarizmo santykis. Ši tema rašytoją domino paskutiniu jo gyvenimo dešimtmečiu, ji yra pagrindinė ir naujausiose Jurgio Jankaus knygoje.

Apysakų „Papelkių Skirpstūnas“ (1996) ir „Severiukas“ (2000) veiksmas vyksta pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu. Pagrindiniai J. Jankaus personažai nuolat turi rinktis arba kompromisą su okupacine valdžia, ar išlaikant žmogaus orumą, savuosius principus skaudžiai nukentėti, dažnai paaukojant netgi savąją gyvybę. Tiek dievdirbys Skirpstūnas, tiek Severiukas yra menininkai, pirmiausia savo kūryba besipriešinantys valdžiai, priverstinei okupacijai. J. Jankaus savo kūriniais renkasi realistinę vaizdavimo formą jungdamas ją su legendos elementais, nevengia fantastikos. Derindamas kelias pasakojimo plotmes rašytojas pasiekia gana netikėto efekto.

Abiejose knygoje itin daug laikotarpio apibūdinimų, pasakojimų apie pirmosios okupacijos patirtis Lietuvoje. Nemaža dalis J. Jankaus dienoraščiuose esančių atsiminimų fragmentų yra transformuotai perpasakojami J. Jankaus kūryboje, turinčioje autobiografinių bruožų. Rašytojo dienoraščiai ir atsiminimai yra neabejotinai vertinga medžiaga rašytojo kūrybos tyrinėtojams.